БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-22
УДК 657:338

Вакульчик О.М.
доктор економічних наук, професор,
Університет митної справи та фінансів

Vakulchyk Olena
University of Customs and Finance

ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

JUSTIFICATION OF THE METHODICAL APPROACH TO ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF CORPORATE MANAGEMENT

Особливість корпоративної форми власності, що полягає у відокремлені власників від управління та необхідності передачі цього права менеджменту підприємства, вимагає відповідного обліково-аналітичного забезпечення системи корпоративного управління. Використання в корпоративному управлінні показника доданої вартості, яка створюється на підприємстві та розподіляється між його учасниками, відповідає інформаційним вимогам власників капіталу та одночасно виконує функцію критерію при аналізі результативності та ефективності в процесі прийняття управлінських рішень в акціонерному товаристві. З метою облікового забезпечення корпоративного управління запропоновано формування Звіту про додану вартість, який має надавати інформацію як про створений, так і про розподілений обсяг доданої вартості на підприємстві корпоративного типу управління.

Ключові слова: *корпоративне управління, обліково-аналітичне забезпечення, користувачі інформації, додана вартість.*

Today, managers of joint-stock companies in Ukraine face the challenge of proper management, since such companies differ from those of other organizational and legal forms in separating capital owners from participation in management. At present joint-stock companies demand new criteria to evaluate the effectiveness of their operations, which would provide true information whether the goals of corporate governance are achieved or not, in particular, whether the interests of all their members are satisfied. The indicator for estimating corporate enterprises' performance should reflect the main levers of value creation and provide necessary information to make management decisions both by managers and shareholders of a joint-stock company. At the same time, this indicator should also reflect the contribution of all participants to the creation and distribution of value and be effective enough for analytical decomposition in the system of financial results of an enterprise's business activity. The indicator that addresses the mentioned requirements is value added created and distributed by an enterprise in the course of its activity. It basically reflects the performance and efficiency of an enterprise's activity in terms of corporate governance due to the fact that value added is distributed among all participants of corporate relations in the form of wages, interest on attracted capital, dividends and taxes as well as some part of it may remain for further company's development. A necessary and at the same time important step at the preparatory stage of developing a framework for the value added analysis is also modeling of financial statement and working out an algorithm to calculating the amount of added value created and distributed. Despite the significance of the value added indicator in measuring and further analyzing a company's business activity, National accounting standards in Ukraine do not provide for completing a report on value added and its calculation. Consistent assessment and analysis of value added calculated by the subtractive and additive methods will allow not only determining its rate, but also in case of loss-making activities assessing the degree of a company's deficit.

Key words: *corporative governance, accounting and analytical support, information uses, added value.*

Постановка проблеми. Формування та розвиток корпоративної форми власності в Україні має свої особливості, які історично пов'язані з процесами приватизації великих державних підприємств та формуванням на їх основі акціонерних товариств різного типу – як приватних, так і публічних. Необізнаність управлінців з методами корпоративного управління, відсутність спеціально розроблених аналітичних показників та процедур при визначенні ефективності діяльності акціонерного товариства є однією з причин збитковості значної кількості корпоратизованих та приватизованих

© Вакульчик О.М., 2023

підприємств. Акціонери очікують від менеджменту чітких та зрозумілих показників та висновків щодо процесу використання та примноження їх капіталу. Отже – перед менеджерами акціонерних товариств постала проблема формування відповідної системи аналітичних показників для застосування на підприємствах корпоративного типу, які мають свої особливості у порівнянні з підприємствами інших організаційно-правових форм, що полягають у відокремленні власників капіталу від безпосередньої участі в управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань корпоративного управління займаються вчені як за кордоном, так і в Україні. Так, до найбільш відомих зарубіжних спеціалістів можна віднести Р. Брейлі, Ю. Брігхема, Ван Хорна, Р. Вестерфілда, Б. Джордана, Девіс Стівена, Дамб Ада, Дьюбіел Стенлі, С. Майерса, С. Росса. Серед вітчизняних спеціалістів відомі Л. Довгань, В. Євтушевський, О. Карбовник, М. Короленко, О. Мендрул, С. Пішпек, Н. Рязанова, В. Сутормінa, М. Сірош, В. Тарнавський, В. Федосов. Вдосконалення саме фінансово-економічного механізму корпоративного менеджменту привнесли Л. Венгер, М. Грідчіна, А. Денисов, Д. Ісаєв, Н. Калач, Т. Момот, Г. Скудар, М. Чумаченко, М. Шкільняк та ін. Зокрема, О. Пилипенко у своїх дослідженнях аналізує фінансові ресурси корпорацій та їх кваліфікаційні ознаки, визначає окремі елементи фінансових ресурсів, особливості їх формування та використання [7]. Обліково-аналітичні аспекти корпоративного управління розглядає Царук В. [9; 10], який у своїх працях обгрунтовує необхідність удосконалення аналітичного забезпечення корпоративного управління і пропонує два підходи до побудови корпоративної інформаційної системи аналізу: функціональний та об'єктний, а також визначає перспективні напрямки розвитку аналізу, а саме: прозорість корпоративної звітності, рівень специфічності активів, додаткове розкриття інформації. Зима Ю. [5] акцентує увагу на особливості інформаційних потреб учасників корпоративного управління та приходить до висновку, що «обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління – це інтегрована система інформаційного забезпечення, яка включає релевантну інформацію, що задовольняє різні інтереси користувачів в межах корпоративного управління».

Не зважаючи на досить велику кількість праць, присвячених проблемі аналітичного забезпечення корпоративного управління, окремі її аспекти недостатньо розроблені та висвітлені в економічній літературі, а саме – не запропоновані аналітичні показники, які б відповідали інформаційним вимогам власників капіталу та одночасно служили критерієм результативності та ефективності в процесі прийняття управлінських рішень в акціонерному товаристві.

Метою статті є розвиток аналітичного забезпечення корпоративного управління шляхом обґрунтування необхідності застосування відповідних показників, які відповідають специфічним потребам усіх учасників корпоративного управління та дозволять оцінювати і аналізувати його ефективність та результативність.

Виклад основного матеріалу. Головна особливість підприємств з корпоративною формою управління – акціонерних товариств, як публічних, так і приватних, стосується розподілу прав і обов'язків між учасниками: акціонерами, радою директорів, менеджерами. Приватна власність у акціонерному товаристві не зосереджена у одних руках, а розпорошена серед акціонерів, що призводить до відділення права власності від можливості безпосереднього управління цією власністю, а також до необхідності делегування функції менеджменту найнятому управлінському персоналу. Отже – виникає необхідність формування системи відповідних показників для аналізу і контролю виконання делегованих прав, регулювання корпоративних конфліктів та конфлікту інтересів, що дозволить забезпечити дотримання особливих принципів прозорості та об'єктивності розкриття інформації о діяльності акціонерного товариства.

Відомий фахівець у сфері корпоративного управління Р. Браун [1] акцентує увагу на тому, що концепція корпоративного управління будується на чотирьох ключових принципах:

– справедливості: система корпоративного управління повинна захищати права акціонерів і забезпечувати рівне ставлення до всіх акціонерів, у тому числі міноритарних та іноземних;

– відповідальності: система корпоративного управління має визнавати передбачені законом права зацікавлених осіб і сприяти активній співпраці між акціонерними товариствами та зацікавленими особами з метою створення добробуту, робочих місць та забезпечення фінансової стійкості;

– прозорості: система корпоративного управління повинна забезпечувати своєчасне розкриття достовірної інформації з усіх істотних питань, що стосуються акціонерного товариства, у тому числі про його фінансове становище, результати діяльності, структуру власності та управління;

– підзвітності: система корпоративного управління має забезпечувати стратегічне керівництво, ефективний контроль, а також підзвітність ради директорів товариству та його акціонерам.

Як видно з наведених принципів, до учасників корпоративного управління науковці долучають не тільки власників капіталу та менеджерів акціонер-

ного товариства, а також працівників підприємства, акцентуючи увагу на соціальній відповідальності бізнесу, а також державу, говорячи про добробут взагалі.

Традиційним фінансовим показником, що вимірює фінансовий результат діяльності підприємства та використовується як за кордоном, так і у вітчизняних методиках аналізу діяльності підприємства, є прибуток, право розпоряджатись яким належить власнику капіталу. Як правило, фінансові коефіцієнти, що характеризують ефективність діяльності, капіталу, активів побудовані на основі показника валового, операційного або чистого прибутку. Але, показники фінансового результату не відтворюють зусилля усіх учасників корпоративного управління та не відображають головні важелі створення доданої вартості, яка і є джерелом формування прибутку, а також – покриття витрат на оплату праці, податкових витрат підприємства та ін. Про «чутливість прибутку до впливу людського чинника», його суб'єктивний характер, необхідність пошуку нових чинників та переваги показника доданої вартості писав у своїх працях також відомий фахівець у сфері обліку та звітності Голов С.Ф. [4].

Саме додана вартість, що створюється та розподіляється на підприємстві, узагальнюючим чином відображає результативність діяльності підприємства корпоративного типу управління. Алгоритм її розрахунку побудований на класифікації витрат праці на основі ознаки часу та залежності від підприємства, а саме – минулої (уречевленої, придбаної підприємством) та теперішньої (що здійснюється на підприємстві). Створений на підприємстві обсяг доданої вартості є результатом зусиль усіх учасників корпоративних відносин та періодично розподіляється між ними – у формі заробітної плати, соціальних внесків, відсотків за залучений капітал, дивідендів та податків, а частка її може залишатись на підприємстві для його подальшого розвитку. Розподіл доданої вартості надає інформацію про відповідні частки винагороди усієї команди учасників корпоративного управління, завдяки чому вона не тільки вимірює діяльність компанії в цілому, а й оцінює її суспільний внесок (рис. 1). Таким чином, до головних учасників корпоративного управління, які формують напрямки розподілу доданої вартості, належать: персонал підприємства; держава; постачальники капіталу (власного та залученого).

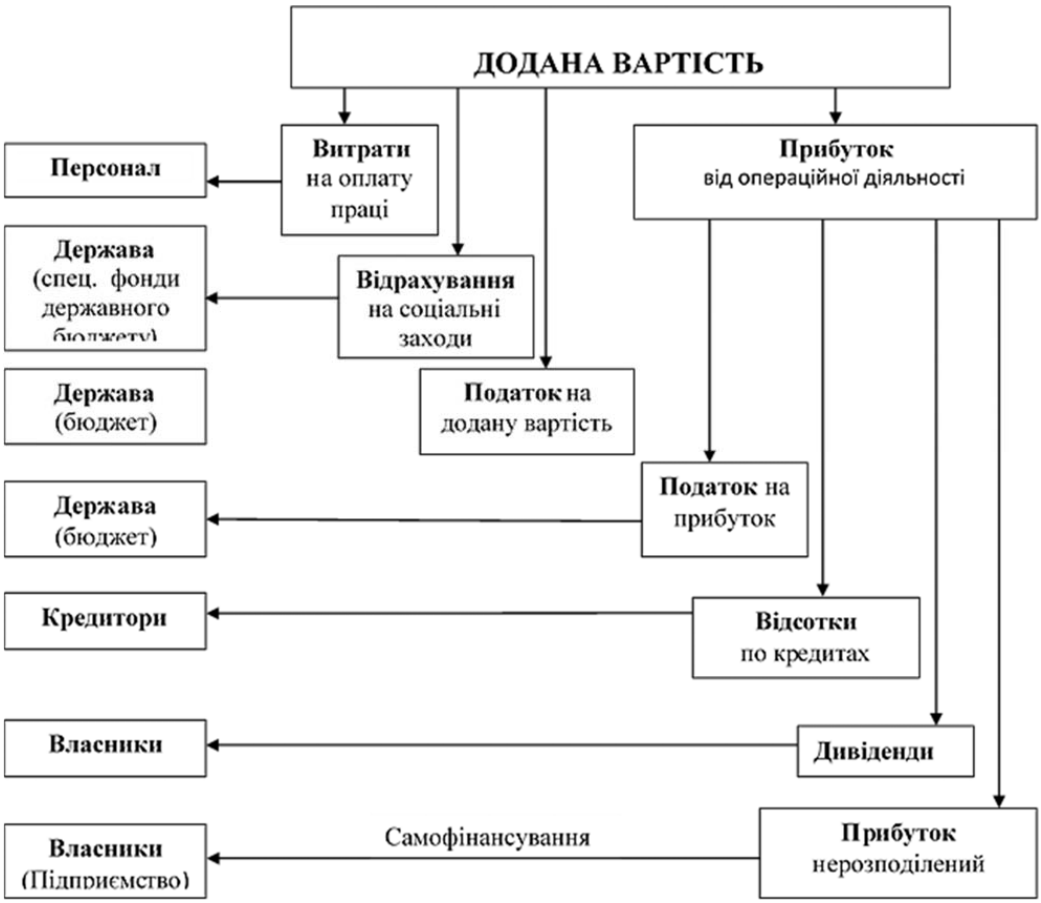

Рис. 1. Основні напрямки розподілу доданої вартості підприємства корпоративного типу

Додана вартість – це те, заради чого засновується підприємство, більш того, фінансовий результат його діяльності цілком залежить від пропорцій розподілу доданої вартості на складові елементи. Додана вартість характеризує результат зусиль власників, керівників та робітників підприємства і відбиває міру суспільної вигоди. З цієї точки зору додана вартість може виступати критерієм результативності діяльності підприємства корпоративного типу.

Таким чином, для найбільш об'єктивної та достовірної оцінки результативності діяльності підприємств корпоративного типу управління та подальшого аналітичного розкладення обраного критерію доцільно використовувати показник доданої вартості, що створюється та розподіляється на підприємстві.

Незважаючи на значимість та важливість показника доданої вартості, як для оподаткування, так і для аналізу діяльності підприємства, Національні стандарти бухгалтерського обліку в Україні не передбачають складання Звіту про додану вартість та обчислення цього показника.

У загальному вигляді модель розрахунку доданої вартості (*VA*) має вид:

$$VA = I - IC, \quad (1)$$

де *I* – дохід підприємства, *IC* – витрати проміжного споживання.

До витрат проміжного споживання відносяться витрати минулої уречевленої праці: на сировину, матеріали, паливо, енергію, комплектуючі вироби, амортизаційні відрахування, а також витрати на оплату виробничих послуг – тобто всі поточні витрати, що пов'язані з випуском продукції на даному підприємстві, і які є предметом випуску інших підприємств. Те, що не отримано підприємством із сторони, не є проміжним споживанням, а є доданою вартістю, яка складається з таких елементів, як: витрати на оплату праці, податки і збори, відсотки по кредитах та прибуток. Сам податок на додану вартість у фінансовій звітності підприємства штучно відокремлюється від виручки і витрат і не бере участь в економічному обороті (тільки у грошовому), а отже при розрахунку доданої вартості податок на додану вартість необхідно знову залучати до обороту. Таким чином обсяг доданої вартості (*VA*) можна розрахувати і як складові витрат, що не відносяться до проміжного споживання:

$$VA = NP + IT + VAT + LS + DSE + IL, \quad (2)$$

де *NP* – чистий прибуток; *IT* – податок на прибуток; *VAT* – податок на додану вартість; *LS* – витрати на оплату праці; *DSE* – відрахування на соціальні заходи; *IL* – відсотки по кредитах.

Важливо зазначити, що додана вартість, яка розраховується за формулою (1), є величиною фактично створеної доданої вартості на даному підприємстві. У той час як другий метод обчислення показника доданої вартості (за формулою 2) підсумовує саме ті витрати, що не є проміжним споживанням, а були здійснені безпосередньо на даному підприємстві в процесі виробництва та реалізації продукції. Таким чином, додана вартість, що є сумою витрат, за природою свого розрахунку є вартістю не створеною, а розподіленою на відповідні напрямки витрат. Отже, порівняння двох результатів розрахунку доданої вартості буде демонструвати однакові значення тільки для підприємств, що мають позитивний або нульовий фінансовий результат. Для збиткових підприємств сумарні витрати, що не є проміжним споживанням, завжди перевищуватимуть значення фактично створеної доданої вартості на величину збитків.

Непокрита частка суми витрат, які мають здійснюватись за рахунок доданої вартості, є збитком, обсяг якого компенсується за рахунок іммобілізації активів підприємства і, відповідно, власного капіталу. Отже, послідовна оцінка та аналіз обсягу створеної та розподіленої доданої вартості, обчисленої залишковим (формула 1) та адитивним (формула 2) методами, дозволить не тільки визначити її величину, а й, за умови збиткової діяльності підприємства, оцінити ступінь її дефіциту. Такий алгоритм передбачає послідовне порівняння суми отриманого збитку з обсягом кожної складової витрат та, в результаті, визначення глибини декомпенсації витрат доданої вартості у порівнянні з її створеним на підприємстві обсягом.

Необхідним і водночас важливим етапом підготовчої роботи при обгрунтуванні методичного підходу до обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління із застосуванням показника доданої вартості є також моделювання відповідних форм фінансової звітності і складання алгоритму розрахунку для показників *VA* залишковим та адитивним методами.

У бухгалтерському обліку існують два масиви вихідної інформації: рахунки і форми звітності. Відповідно, концептуально необхідно сформувати дві методики розрахунку доданої вартості: за бухгалтерськими рахунками і за формою звітності. Традиційно фінансові звіти підприємства складаються з двох основних документів фінансової звітності – це Баланс (Ф № 1) та Звіт про фінансові результати (Ф № 2). Головна мета цих документів полягає у задоволенні інформаційних потреб як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів.

Прийняття зважених управлінських рішень щодо підприємства вимагає від бухгалтерського обліку корисної інформації, сформованої відповідним чином. Необхідність у розвитку саме управлінської функції обліку і звітності поставила питання про

визначення складу тих, хто користується цією інформацією та їх інформаційних потреб. Американські професійні бухгалтери винесли на обговорення документ про склад додаткової інформації, що повинні надавати корпорації, і одним із необхідних додаткових документів є Звіт про додану вартість. Комітетом по стандартах бухгалтерського обліку (ASC) був опублікований «Звіт про корпорації», де додана вартість визначалась як «багатство, яке господарюючий об'єкт міг створити своїми власними зусиллями та зусиллями своїх службовців». Комітет дав рекомендацію про те, що звіти підприємств мають охоплювати широкий спектр інформації, а інформація повинна надаватися тим, хто має достатні права на неї. Так, групи користувачів інформації щодо діяльності підприємств корпоративного типу складаються не тільки із власників, а включають також працівників, кредиторів, державу, громадськість та ін. У документі також вказується, що Звіт про додану вартість детально розкриває доходи та витрати компанії і в майбутньому може розглядатись як більш зручний та інформативний засіб подання показників діяльності підприємств корпоративного типу.

Доцільність накопичення в системі бухгалтерського обліку інформації про додану вартість та відображення її у фінансовій звітності підприємства обгрунтували також Орлова В. і Кафка С. [6]. Також науковцями представлено аналіз її формування і розподілу та зроблено висновок з точки зору ефекту від оподаткування доданої вартості, а саме – про доцільність переходу від податку на прибуток до єдиного податку на додану вартість.

А. Зікарі іде ще далі і пропонує переформатувати Звіт про фінансові результати на Звіт про створення та розподіл вартості, перевагою якого буде подання інформації для користувачів у легко зрозумілому форматі та демонстрація узгодженості інтересів, пов'язаних із корпоративною соціальною відповідальністю, внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів [3].

Формування алгоритму Звіту про додану вартість є непростим завданням, незважаючи на те, що, в основному, це передбачає перегрупуванням інформації, розкритої у Звіті про фінансові результати. Але ця робота потребує розробки відповідних методичних підходів, які забезпечать зручний, зрозумілий та достатньо інформативний формат цього документу, підпорядкований під конкретні аналітичні завдання, Різні приклади таких Звітів вже були розроблені та представлені у науковій літературі [2; 8]. Звіт про додану вартість можна розглядати як документ, який переключає увагу, що традиційно надається показнику об'явленого прибутку акціонерного товариства, на інформацію про розподіл створеної вартості між усіма учасниками корпоративного управління.

Висновки. Запровадження у сферу аналітики нових індикаторів, які відповідають цілям та завданням корпоративного управління, дозволить розширити можливості інформаційної основи прийняття управлінських рішень в інтересах усіх учасників. Оновлена система індикаторів, що грунтуються на показнику доданої вартості, може бути успішно використана для аналізу і контролю виконання делегованих прав власників, регулювання корпоративних конфліктів та має забезпечити дотримання особливих принципів прозорості та об'єктивності розкриття інформації о діяльності акціонерного товариства. Формування Звіту про додану вартість дозволить підвищити прозорість та об'єктивність інформації як у податковій сфері – за рахунок визначення об'єкту оподаткування для розрахунку обсягу податку на додану вартість, так і у сфері аналітичного забезпечення корпоративного управління – завдяки можливості не тільки визначати обсяги створеної та розподіленої доданої вартості, а й визначати структуру її розподілу, а також глибину декомпенсації витрат доданої вартості у порівнянні з сформованим на підприємстві обсягом.

Список літератури:

1. Brown J.R., Lisa L. Casey. Corporate Governance: Cases and Materials. Lexis Nexis, 2012. 25 p.

2. Vakulchyk O. Value added in the system of financial indicators of the corporate enterprises' business activity. Challenges and prospects for the development of a new economy at global, national, and regional levels: collective monograph. Lviv-Toruń: LihaPres, 2019. P. 22–40.

3. Zicari A. Value added statements as a CSR reporting tool. URL: https://councilcommunity.org/2018/01/18/value

4. Голов С. Облік і звітність на основі концепцій доданої вартості. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2015. № 8–9. С. 2–13.

5. Зима Ю.П. Дефініція обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління. *Бізнес-Інформ.* 2016. № 1. С. 306–310.

6. Орлова В.К., Кафка С.М. Учет и налогообложение добавленной стоимости. *Экономика Украины*. 2016. № 2. С. 44–51.

7. Пилипенко О.І. Фінансові ресурси корпорацій: поняття та класифікація. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу.* 2008. Випуск 3 (12). С. 367–380.

8. Струк Н.С. Доречність формування звіту про додану вартість для українських підприємств. 2020. URL: http://dspace.wunu.edu.ua

9. Царук В. Необхідність формування аналітичної системи корпоративного управління. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. Вип. 1. С. 79–88. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42099

10. Царук В. Сутність корпоративного управління: облікові аспекти. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації.* 2019. №. 3-4. С. 92–100.

References:

1. Brown J.R., Lisa L. Casey (2012) Corporate Governance: Cases and Materials,. *Lexis Nexis*. 25 p.

2. Vakulchyk O. (2019) Value added in the system of financial indicators of the corporate enterprises' business activity. *Challenges and prospects for the development of a new economy at global, national, and regional levels: collective monograph*. Lviv-Toruń: LihaPres, pp. 22–40.

3. Zicari A. (2018) Value added statements as a CSR reporting tool. Available at: https://councilcommunity.org/2018/01/18/value

4. Golov S. (2015) Oblik i zvitnist na osnovi kontseptsii dodanoї vartosti [Accounting and reporting based on concepts of added value]. *Bukhgalterskii oblik i audit*, no. 8–9, pp. 2–13. (in Ukrainian)

5. Zyma Yu.P. (2016) Definitsiia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia korporatyvnoho upravlinnia [Definition of accounting and analytical support of corporate management]. *Biznes-Inform,* no. 1, pp. 306–310. (in Ukrainian)

6. Orlova V.K., Kafka S.M. (2016) Uchet y nalohooblozhenye dobavlennoi stoymosty [Accounting and taxation of added value]. *Ekonomyka Ukraynu*, no. (2), pp. 44–51. (in Ukrainian)

7. Pylypenko O.I. (2008) Finansovi resursy korporatsii: poniattia ta klasyfikatsiia [Financial resources of corporations: concepts and classification]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, is. 3(12), pp. 367–380. (in Ukrainian)

8. Struk N.S. (2020) Dorechnist formuvannia zvitu pro dodanu vartist dlia ukrainskykh pidpryiemstv [The appropriateness of creating a report on added value for Ukrainian enterprises]. Available at: http://dspace.wunu.edu.ua

9. Tsaruk V. (2020) Neobkhidnist formuvannia analitychnoi systemy korporatyvnoho upravlinnia [The need to form an analytical system of corporate management]. *Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii*, is. 1, pp. 79–88. Available at: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42099

10. Tsaruk V. (2019) Sutnist korporatyvnoho upravlinnia: oblikovi aspekty [The essence of corporate governance: accounting aspects]. *Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii,* no. 3–4, pp. 92–100. (in Ukrainian)